

MANAGEMENT IN ECONOMIC SECTORS AND REGIONS

DOI: 10.46340/eujem.2020.6.3.4

Bohdana Baida, PhD in Economics

ORCID iD : <http://orcid.org/0000-0003-2958-7848>

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine

RESEARCH OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATE THE EFFICIENCY OF THE TOURISM MANAGEMENT SYSTEM

Богдана Байда, к. е. н.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ

The analysis of scientific and methodological approaches to the evaluation of the efficiency of the tourism management system has been carried out. Such studies give an opportunity to identify the best methods and indicators for the analysis and evaluation of the state of the tourism sector in order to make decisions for the strategic development of tourism activities. Scientific and methodological approaches take into account different numbers of groups of factors. This indicates that there is no unanimous consensus on the creation of a unified scientific and methodological approach to the evaluation of the tourism management system efficiency in Ukraine. Assessment of the tourism management system efficiency includes the study of the economic efficiency of national (domestic) tourism, calculation of tourism activities, assessment of public administration (regulation) efficiency in the tourism sector; attractiveness of tourism sector, economic units (region, territories, destinations, clusters), tourist infrastructure, tourist potential; tourist market; tourist competitiveness. It has been found that scientists prefer to use expert methods to evaluate the tourism management system efficiency rather than quantitative (statistical) approaches. The use of rank-based scientific and methodological approaches is quite common too.

Keywords: evaluation, management system, efficiency, approach, tourism.

Постановка проблеми. Сфера туризму є однією із найбільш розвинутих сфер міжнародної економіки. І вплив її на глобалізаційний розвиток суспільства постійно зростає. Усі держави, які мають відповідні умови для підтримки функціонування та розвитку туризму, приділяють сфері туризму особливу увагу. Водночас отримання результатів ефективності функціонування туристичного сегменту неможливе без формування та слідування пріоритетним напрямкам розвитку туристичної індустрії, створення сприятливих умов для туристичного бізнесу, державного управління, координування та контролювання процесів поступу туристичної діяльності¹. На полотні пильної уваги до вирішення питань щодо розвитку сфери туризму вагомим значенням набуває вивчення науково-методичних положень щодо оцінювання системи менеджменту туризму, врахування впливу компонентів на туристичну індустрію загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінювання ефективності функціонування системи менеджменту туризму, стану розвитку регіонів, територій, кластерів, суб'єктів

¹ Юринець, З. В. (2015). Дослідження конкурентного середовища ринку туристичних послуг України. *Ефективна економіка*, 1. <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3759>> (2020, березень, 28).

господарювання розглянуто у наукових працях багатьох вітчизняних і закордонних економістів. Теоретико-методологічні основи дослідження економічної ефективності національного (внутрішньої) туризму, стану туристичної діяльності, ефективності державного управління (регулювання) сферою туризму розкрито у працях Баранової І.А., Савінової Е.А., Зеркіна Д. П., Ігнатова В. Г., Очірової Т. Б., Шматько Л. П., Соловійова Д. І.; проблеми оцінювання привабливості туристичної сфери, економічних одиниць (регіонів, територій, дестинацій, кластерів), туристичної інфраструктури, туристичного потенціалу, туристичного ринку представлено у роботах Гаврана В.Я., Мокляк А.В., Данильчука В.Ф., Кулеша В. Сараєва А., Яковлева Г. Музиченко-Козловської О.В., Нездоймінова С.Г., Федорця Л.Н., Глибовця В.Л., Ковшової І.О., Самка О. О., Гайдука А. Б., Юринець З.В. Незважаючи на чималий обсяг опублікованих наукових праць у ракурсі розкриття методичних положень щодо проведення оцінки системи менеджменту туризму з різних сторін, окремі питання через низку чинників потребують подальшого вивчення та переосмислення.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних підходів до оцінювання ефективності системи менеджменту туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування системи менеджменту туризму потребує розроблення комплексу якісних і кількісних показників, що сприяють визначенню ступеня досягнення поставлених цілей на усіх рівнях управління. Комплекс показників ефективності дає змогу устійнити очікуваний (нормативний) ступінь значення індикаторів, що сприяє орієнтації суб'єктів управління у сфері туризму на досягнення сформованих цілей із застосуванням найоптимальніших методів обчислення¹.

До принципів формування комплексу показників варто віднести, насамперед, принципи системного аналізу як головного засобу системного підходу (визначення індикаторів, що характеризують систему менеджменту на різних рівнях управління сфери туризму, цілей і співвідносних індикаторів оцінки ефективності); зорієнтованість на ефективність роботи усіх об'єктів туристичного сегменту соціально-економічного характеру.

Оцінювання системи менеджменту туризму відбувається через дослідження економічної ефективності національного (внутрішнього) туризму обумовлено розробленням комплексу індикаторів, що відображають соціально-економічний ефект наявних і стратегічних заходів для розвитку сфери туризму (її суб'єктів господарювання, територій, дестинацій, регіонів, кластерів тощо) та продуктивність застосування усіх видів ресурсів.

Основні питання дослідження оцінки ефективності туристичної діяльності в Україні ґрунтуються на методиці розрахунку обсягів туристичної діяльності, принципі врахування споживчих витрат кожного з відвідувачів країни (регіону). У методиці подано систему індикаторів оцінки туризму (зарубіжного, іноземного та внутрішнього туризму, туристичної індустрії, екскурсійної діяльності), а також економічні показники туризму, індикатори зайнятості у туризмі та запропоновано методику розрахунку². Однак, зазначена методика не передбачає проведення оцінювання ефективності діяльності елементів сфери туризму, системи державного управління та формування низки туристичних послуг та продукції, встановлення впливу різних чинників, зокрема кризових ситуацій, сезонних коливань.

Аналіз наявної системи оцінювання ефективності функціонування туристичної сфери проводили українські та зарубіжні науковці. Дослідження системи управління сферою туризму окремі науковці (Баранова І.А., Савінова Е.А., Зеркін Д. П., Ігнатов В. Г., Очирова Т. Б., Шматько Л. П.) вбачають у доцільності оцінювання ефективності державного управління (регулювання) сферою туризму. Це можливо здійснити завдяки врахуванню показників ефективності розроблення і впровадження програми розвитку сфери туризму³ (Баранова І.А., Савінова Е.А.); досягнення найвищих з можливих суспільно-корисних результатів, які отримані в умовах використання

¹ Юринець, З. В., Мельник, Н. В. (2014). Основні аспекти формування маркетингової політики на підприємствах туристичної галузі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 6 (2), 222-225.

² *Наказ про методику розрахунку обсягів туристичної діяльності, 2003* (Державна туристична адміністрація України). *Офіційний сайт Державного комітету статистики України*. <http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/sp/sp_3.htm> (2020, березень, 28).

³ Баранова, І. А., Савінова, Е. А. (2014). Механизмы оценки эффективности деятельности предприятий сферы туризма по данным статистического учета. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*, 5 (2), 131-133.

обмежених ресурсів країн; оцінювання економічної та соціальної ефективності управління в туризмі, синонімічної соціальної ефективності як головної ідеї задоволення потреб споживачів¹ (Зеркин Д. П., Игнатов В. Г.), якості організаційної структури в сфері туризму² (Очирова Т. Б.); підходу, що ґрунтується на критеріях ефективності, які обчислюються окремо для народного господарювання, сфери економіки та туристичної компанії³ (Шматько Л. П.).

Соловйов Д. І. вважає, що оцінку ефективності діяльності об'єктів туристичної сфери України потрібно проводити на основі аналізу та співставлення показників, що характеризують: соціально-економічний розвиток туризму; ефективність використання бюджетних коштів, вкладених в розвиток туристичної сфери (визначається як співвідношення надходжень до бюджету до бюджетних асигнувань на функціонування та розвиток туристичної сфери); хід виконання комплексу запланованих заходів; витрати на виробництво туристичних послуг; ефективність і кінцеві результати діяльності органів виконавчої влади. Показники ефективності потрібно виокремити на три групи: показники економічної ефективності, показники соціальної ефективності та екологічні наслідки здійснення туристичної діяльності (реалізація регіональних та міжрегіональних програм у сфері розвитку туризму)⁴.

Окремі науковці розглядають потребу оцінювання привабливості туристичної сфери, економічних одиниць (регіону, територій, дестинацій, кластерів) у сфері туризму, туристичної інфраструктури, туристичного потенціалу в контексті дослідження системи менеджменту туризму. Так, Гавран В.Я.⁵ досліджує привабливість об'єктів рекреаційно-туристичної сфери задля розвитку туризму та залучення інвестицій. Автор наголошує на використанні таких критеріїв оцінювання привабливості об'єктів рекреаційно-туристичної сфери: рівень інвестиційного потенціалу курорту; потужність курорту та рівень обслуговування клієнтів; кліматичні умови і запаси рекреаційних ресурсів; географічне розташування курорту; чисельність економічно активного населення; щільність мережі автошляхів із твердим покриттям; бюджетні доходи; кількість малих підприємств, санаторіїв, пансіонатів, готелів, баз⁶. Ця методологія ґрунтується на застосуванні методу експертних оцінок і поєднанні таких орієнтирів: географічний, функціональний, кваліфікаційний, екологічний, управлінський, економічний, комерційний, законодавчий.

Мокляк А.В.⁷ наводить оцінку та комплекс чинників, що розкривають привабливість системи міжнародного туризму в Україні. Данильчук В. запропонував методика і провів оцінку привабливості зон промислових територій та їхньої можливої наповненості туристами, інтересів туристів відповідно до сегментів туристичного ринку⁸.

Кулеш В.⁹ вважає, що найкращим засобом дослідження системи управління у сфері туризму є проведення маркетингових досліджень щодо виявлення перспектив розвитку туризму, на прикладі промислового туризму. Автором проведено дослідження і встановлено чинники, які слугують напрямом розвитку туризму.

Сараев А. виокремлює три категорії індикаторів: показники, завдяки яким здійснюється моніторинг і визначається стан туристичного ринку, показники для проведення оцінки економічного значення туризму, показники, що означають забезпечення ресурсами у туристичній сфері¹⁰.

¹ Зеркин, Д. П., Игнатов, В. Г. (2014). *Основы государственного управления*. Ростов-на-Дону: МарТ.

² Очирова, Т. Б. (2012). Методы оценки эффективности системы государственного управления в сфере туризма. *Региональная экономика: теория и практика*, 42 (273), 19-29.

³ Шматько, Л. П. (2015). *Туризм и гостиничное хозяйство*. Москва: МарТ.

⁴ Соловйов, Д. І. (2014). Вдосконалення моніторингу функціонування туристичної сфери на основі впровадження системи показників її ефективності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 1 (25), 63-66.

⁵ Гавран, В. Я. (2002). Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері: *автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук*. Львів: ЛНУ ім. І.Франка.

⁶ Там само.

⁷ Мокляк, А. (2004). Туристські ресурси для потреб іноземного туризму в Україні (в контексті українсько-польських туристичних зв'язків): *автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата географічних наук*. Київ: КНЕУ.

⁸ Данильчук, В. Ф. (2011). Развитие рынка туристических услуг в условиях промышленных регионов Украины, *Вісник ДІТБ*, 15, 283-290.

⁹ Кулеш, В. Г. (2011). Дослідження попиту та виявлення перспектив розвитку промислового туризму в Донецькій області, *Вісник ДІТБ*, 15, 189-196.

¹⁰ Сараев, А. (2017). О показателях статистики туризма, *Вопросы статистики*, 9, 39-43.

Яковлев Г. класифікує показники для оцінювання ефективності фінансових результатів діяльності туристичних підприємств, людських ресурсів, економічної ефективності туризму та макроекономічні індикатори, що встановлюються на підґрунті системи національних рахунків¹.

Музиченко-Козловська О.В.² акцентує увагу на застосуванні системного підходу до оцінювання туристичної привабливості регіонів та кластерів. Найбільш доречним автор вважає використання показників щодо вирішення екологічних питань, тобто оцінювання якості довкілля. Найкращим методом для цього вважає застосування експертно-статистичних методів на основі переліку із 13 показників.

З метою проведення оцінки розвитку туристичного регіону Нездоймінов С.Г. застосовує такі кількісні індикатори, як обсяг інвестицій в основний капітал; валовий регіональний туристичний продукт; загальна кількість туристів, які обслуговуються; платежі до бюджету; загальна кількість туристів у внутрішньому туризмі; кількість екскурсантів³.

Визначення ефективності діяльності кластера має суттєві відмінності від оцінки ефективності підприємства, насамперед, через виникнення синергетичного ефекту. Діяльність кластерного об'єднання оцінюється на основі комплексного аналізу кінцевих підсумків його ефективності. Комплексна оцінка ефективності кластерної діяльності визначається в результаті поєднання показників, сформованих на основі різних класифікаційних підходів до критеріїв оцінки: соціально-економічних цінностей, якісних і кількісних параметрів, факторів екстенсивного і інтенсивного розвитку тощо⁴.

Ковшова І.О. запропонувала проводити оцінку туристичного потенціалу держави, що ґрунтується на дослідженні людського сприйняття за такимим сегментами: культура та історична спадщина; туристично-рекреаційний потенціал країни; туристична індустрія; стан розвитку науки, освіти і техніки; політичний стан у країні; культура туристичного обслуговування; економічний розвиток у державі й досягнення у спорті, які утворюють так званий «восьмикутник»⁵.

Самко О. О. з метою оцінки туристичного потенціалу регіону пропонує обчислювати інтегральний коефіцієнт, що складається із 16 показників, які поділені на п'ять груп індикаторів: інвестиційна, інфраструктурна, інтелектуальна, інформаційна складова та історико-культурна спадщина туристичного потенціалу регіону⁶. Глибовець В.Л. проводить оцінку туристично-рекреаційного потенціалу однакових за рангом і статусом поселень на підґрунті бальної (рейтингової) оцінки відповідно до таких елементів: географічне положення; історико-культурний потенціал (історичні передумови формування столичності даних міст; історико-культурний потенціал столиць); кількість закладів розміщення; кількість закладів дозвілля; кількість туристичних організацій, що мають представництва за кордоном; кількість міжнародних аеропортів, залізничних ліній, автомагістралей та наявність морського або річкового порту⁷. Гайдук А. Б. вважає за доцільне здійснювати дослідження туристичного потенціалу території (району, області) на підставі методу бальної оцінки якісних і кількісних параметрів двох типів ресурсів: природних (лісових, бальнеологічних, водних ресурсів, природно-заповідних об'єктів), історико-культурних (археологічних, архітектурних, історичних пам'яток, пам'яток мистецтва, музеїв) туристичних ресурсів⁸.

¹ Яковлев, Г. (2004). *Экономика и статистики туризма*. Москва: РДЛ.

² Музиченко-Козловська, О.В. (2007). *Економічне оцінювання та регулювання туристичної привабливості території: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук*. Львів: НУ «Львівська політехніка».

³ Нездоймінов, С. Г. (2011). *Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму*. Одеса: Пальміра.

⁴ Федорец, Л. Н. (2011). Оценка эффективности деятельности туристического кластера. *Вектор науки ТГУ, 1 (4)*, 42-46.

⁵ Ковшова, І. О. (2008). *Формування рекламної діяльності на ринку туристичних послуг: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук*. Київ: Європейський університет.

⁶ Самко, О. О. (2010). *Стратегічні імперативи нарощування та активізації використання туристичного потенціалу регіону: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук*. Чернігів: ЧДТУ.

⁷ Глибовець, В. Л. (2011). *Суспільно-географічні аспекти дослідження міст як центрів туризму (на прикладі Столичного суспільно-географічного району): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка.

⁸ Гайдук, А. Б. (1999). *Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук*. Львів: ДУ «Львівська політехніка».

Для визначення конкурентного положення країни у сфері туризму експерти Всесвітнього економічного форуму разом з міжнародними туристичними організаціями (IATA, IUCN, UNWTO, WTCC) щорічно розробляють збірник індексу туристичної конкурентоспроможності. Методологія розрахунку індексу туристичної конкурентоспроможності з 2017 р. зазнала деяких змін у порівнянні з попереднім періодом, причиною цього були останні події в світі. Тепер на основі 14 показників нова методологія (ТТСІ) складається з чотирьох субіндексів: «Сприятливе середовище», «Політика туризму і створення сприятливих умов», «Інфраструктура» та «Природні та культурні ресурси»¹.

Аналізування головних теоретико-методологічних положень оцінювання системи менеджменту туризму, вивчення емпіричного досвіду застосування методів та отриманих результатів дало можливість здійснити узагальнення та надати висновки:

– Оцінювання системи менеджменту туризму відбувається через дослідження економічної ефективності національного (внутрішньої) туризму, розрахунку обсягів туристичної діяльності, оцінювання туристичної конкурентоспроможності та ефективності державного управління (регулювання) сферою туризму; привабливості туристичної сфери, економічних одиниць (регіону, територій, дестинацій, кластерів), туристичної інфраструктури, туристичного потенціалу; туристичного ринку.

– З метою інформаційного забезпечення теоретико-методичних підходів науковці віддають перевагу здебільшого експертним оцінкам, а ніж кількісним (статистичним) підходам. Використання методів, які ґрунтуються на експертних оцінках дають змогу включити показники, які складно виміряти кількісно. Однак мають обмеження через певну суб'єктивність, а, отже, можливо деяку неточність отриманих результатів.

– Використання підходів, які ґрунтуються на основі рангового оцінювання є доволі узагальненим явищем, відзначається більш справедливою оцінкою, дає можливість відобразити динаміку змін об'єкта дослідження у часі, однак займає багато часу у порівнянні із іншими інструментами.

– Застосування інструментів економіко-математичного моделювання дає змогу більш точно підійти до одержання результатів оцінювання, однак, досить часто потребують особливих знань та досвіду.

– Селекція нормативних значень показників та усталення їхньої ваги (вагомості) постає одним із недоліків у процесі застосування комбінованих методів оцінювання.

– Проаналізовані теоретико-методичні підходи враховують різну за змістом кількість видів і груп чинників, що декларує відсутність однозначної узгодженості думок відносно створення єдиного науково-методичного положення щодо оцінювання системи менеджменту туризму.

– Процес формування комплексу показників, що визначають систему менеджменту туризму, функціонування сфери туризму, пов'язано із з особливостями теоретико-методологічних підходів до проведення статистичного обліку сфери туризму, отримання чітких, достовірних даних. Особливо складно проводити оцінювання у порівнянні з іншими країнами, оскільки необхідна адаптація показників до особливостей статистики інших держав. Внаслідок цього розроблення універсальної методики стає складеним питанням.

Висновки. Враховуючи вищенаведений аналіз досвіду проблеми оцінювання розвитку сфери туризму, в Україні постає нагальна потреба у розробленні теоретико-методичних положень щодо оцінювання ефективності системи менеджменту туризму, проведенні оцінки стану розвитку туристичного сегменту, виробленні на цій основі прогресивних, стратегічних організаційно-економічних та управлінських заходів, формуванні стратегії розвитку сфери туризму, удосконаленні політики держави в туристичному сегменті з метою активізації туристичної діяльності та підвищення економічних надходжень до бюджету.

References:

1. Yurynets, Z. V. (2015). Doslidzhennya konkurentnoho seredovysshcha rynku turystychnykh posluh Ukrayiny [Research of the competitive environment of the tourist services market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika* [Effective Economy], 1. <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3759>> (2020, March, 28). [in Ukrainian].
2. Yurynets, Z. V., Melnyk, N. V. (2014). Osnovni aspekty formuvannya marketynhovoyi polityky na pidpriumstvakh turystychnoyi haluzi Ukrayiny [The main aspects of marketing policy formation

¹ Шикіна, О. В. (2018). Індекс туристичної конкурентоспроможності як показник туристичного потенціалу України. *CORE* <<https://core.ac.uk/download/pdf/147040856.pdf>> (2020, березень, 28).

- in the enterprises of the tourist industry of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Kherson State University Scientific Bulletin], 6 (2), 222-225. [in Ukrainian].
3. *Nakaz pro metodyku rozrakhunku obsyahiv turystychnoyi diyalnosti, 2003* (Derzhavna turystychna administratsiya Ukrainy) [Order on the method of calculating the volume of tourist activity, 2003 (State Tourist Administration of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine] <http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/sp/sp_3.htm> (2020, March, 28). [in Ukrainian].
 4. Baranova, I. A., Savinova, Ye. A. (2014). Mekhanizmy otsenki effektivnosti deyatelnosti predpriyatiy sfery turizma po dannykh statisticheskogo ucheta [Mechanisms for assessing the effectiveness of tourism enterprises according to statistics]. *Gumanitarnyye, sotsialno-ekonomicheskiye nauki* [Humanities, socio-economic and science], 5 (2), 131-133. [in Ukrainian].
 5. Zerkin, D. P., Ignatov, V. G. (2014). *Osnovy gosudarstvennogo upravleniya* [Fundamentals of public administration]. Rostov-na-Donu: MarT. [in Russian].
 6. Ochirova, T. B. (2012). Metody otsenki effektivnosti sistemy gosudarstvennogo upravleniya v sfere turizma [Methods for assessing the effectiveness of public administration in tourism]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika* [Regional economics: theory and practice], 42 (273), 19-29. [in Russian].
 7. Shmatko, L. P. (2015). *Turizm i gostinichnoye khozyaystvo* [Tourism and hotel industry]. Moscow: MarT. [in Russian].
 8. Solovyov, D. I. (2014). Vdoskonalennya monitorynhu funktsionuvannya turystychnoyi sfery na osnovi vprovadzhennya systemy pokaznykiv yiyi efektyvnosti [Improvement of monitoring of tourism sector functioning on the basis of introduction of a system of indicators of its efficiency]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu* [Bulletin of the Berdyansk university of management and business], 1 (25), 63-66. [in Ukrainian].
 9. Havran, V. Ya. (2002). Upravlinnya investytsiynoyu diyalnistyu v rekreatsinyo-turystychniy sferi: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk* [Management of investment activity in the recreational and tourism sphere: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences]. Lviv: LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
 10. Moklyak, A. (2004). Turyst-ski resursy dlya potreb inozemnoho turyzmu v Ukraini (v konteksti ukrajinsko-polskykh turystychnykh zvyazkiv): *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata heohrafichnykh nauk* [Tourist resources for the needs of foreign tourism in Ukraine (in the context of Ukrainian-Polish tourist relations): abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Geographical Sciences]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
 11. Danylchuk, V. F. (2011). Razvitiye rynka turisticheskikh uslug v usloviyakh promyshlennykh regionov Ukrainy [The development of the market of tourist services in the conditions of industrial regions of Ukraine], *Visnyk DITB* [DITB Bulletin], 15, 283-290. [in Russian].
 12. Kulyesh, V. H. (2011). Doslidzhennya popytu ta vyyavlennya perspektiv rozvytku promyslovoho turyzmu v Donetskiy oblasti [Demand Investigation and Identification of Prospects for Industrial Tourism Development in Donetsk Region], *Visnyk DITB* [DITB Bulletin], 15, 189-196. [in Ukrainian].
 13. Sarayev, A. (2017). O pokazatelyakh statistiki turizma [On Tourism Statistics Indicators], *Voprosy statistiki* [Statistics Issues], 9, 39-43. [in Russian].
 14. Yakovlev, G. (2004). *Ekonomika i statistiki turizma* [Economics and tourism statistics]. Moscow: RDL. [in Russian].
 15. Muzychenko-Kozlovska, O. V. (2007). Ekonomichne otsynuvannya ta rehulyuvannya turystychnoyi pryvablyvosti terytoriyi: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk* [Economic evaluation and regulation of the tourist attractiveness of the territory: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences]. Lviv: NU «Lvivska politekhnik». [in Ukrainian].
 16. Nezdoyminov, S. H. (2011). *Pidpryyemnytskyy vektor rozvytku rehionalnoho turyzmu* [Entrepreneurial vector of regional tourism development]. Odesa: Palmira. [in Ukrainian].
 17. Fedorets, L. N. (2011). Otsenka effektivnosti deyatelnosti turisticheskogo klastera [Assessment of the effectiveness of the tourism cluster]. *Vektor nauki TGU* [TSU science vector], 1 (4), 42-46. [in Russian].
 18. Kovshova, I. O. (2008). Formuvannya reklamnoyi diyalnosti na rynku turystychnykh posluh: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk* [Formation of advertising activity in the tourist services market: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences]. Kyiv: Yevropeyskiy universytet. [in Ukrainian].
 19. Samko, O. O. (2010). Stratehichni imperatyvy naroshchuvannya ta aktyvizatsiyi vykorystannya turystychnoho potentsialu rehionu: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk* [Strategic imperatives for increasing and activating the utilization of the tourist potential of the region: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences]. Chernihiv: CHDTU. [in Ukrainian].
 20. Hlybovets, V. L. (2011). Suspilno-heohrafichni aspekty doslidzhennya mist yak tsentriv turyzmu (na prykladi Stolychnoho suspilno-heohrafichnoho rayonu): *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata heohrafichnykh nauk* [Socio-geographical aspects of the study of cities as centers of tourism

- (on the example of the Metropolitan socio-geographical area): abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Geographical Sciences]. Kyiv: KNU im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].
21. Hayduk, A. B. (1999). *Ekonomichne rehulyuvannya rozvytku sfery turystychnykh posluh: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata ekonomichnykh nauk* [Economic regulation of tourism services development: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences], Lviv: DU «Lvivska politehnika». [in Ukrainian].
22. Shykina, O. V. (2018). Indeks turystychnoyi konkurentospromozhnosti yak pokaznyk turystychnoho potentsialu Ukrayiny [Tourism competitiveness index as an indicator of Ukraine's tourism potential]. *CORE* <<https://core.ac.uk/download/pdf/147040856.pdf>> (2020, March, 28). [in Ukrainian].